

The Thought of Security Governance

Ali Asghar Behnamnia

Associate Professor, National Defense University, Tehran, Iran. behnam@iran capacities.ir

Abstract

In the administration of societies, security governance is a foundational component and, simultaneously, an interdisciplinary domain with political, social, cultural, and legal dimensions whose foundations rest upon the worldview and ruling thought of the political structure. In today's world, the emergence of schools and models of security is influenced by diverse philosophical, religious, and scientific perspectives: secular and liberal worldviews in the West, socialist and authoritarian approaches in the East, and a monotheistic worldview in Islamic systems have delineated different pathways for defining, goal-setting, and methodizing security governance. Nevertheless, the scholarly literature contains few comprehensive, dedicated studies on the "principles governing the thought of security governance," especially those grounded in Islamic foundations. This theoretical gap persists even as twenty-first-century states face phenomena such as novel threats, hybrid warfare, transformations in human security, and tensions between security values and individual freedoms. Within this context, the need to define precisely the "thought of security governance" and its governing principles on the basis of Islamic values and worldview foundations is increasingly palpable. The principal question of this study is: what are the fundamental principles of the thought of security governance, and how can these principles—emphasizing Islamic value-based foundations—be identified and applied across the layers of security governance so as to meet contemporary security needs while avoiding the trap of purely materialist models? This research aims to identify, classify, and explicate the principles governing the worldview and thought of security governance, particularly within the framework of Islamic governance. Along the way, it pursues several subsidiary objectives: to provide a clear definition of the concept "thought of security governance" and distinguish it from adjacent concepts; to examine similarities and differences among Eastern, Western, and Islamic worldviews in the realm of security governance; to identify foundational principles and contemporary challenges facing security governance; to analyze the place of the three layers—"security governance over society," "in society," and "with society"—in the Islamic model and the role of the people in securing sustainable security; and, finally, to present a theoretical framework for employing religious values in formulating security policies and practices. The ultimate end

---

Cite this article: Behnamnia, A.A. (2025). The Thought of Security Governance. *Islamic Governance Studies*, 1(2), p. 89-114. <https://doi.org/10.22081/IJSLAMICGO.2025.71999.1029>

Received: 2025-04-25 ; **Revised:** 2025-06-15 ; **Accepted:** 2025-07-19 ; **Published online:** 2025-10-02

Type of article: Research Article
<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

Publisher: Islamic Sciences and Culture Academy
©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

is to develop an intellectual foundation for security governance that combines practical effectiveness with value-based and cultural legitimacy. Methodologically, the study is exploratory with a descriptive–analytical approach. Data were collected through library research, examination of classical sources in political and security thought, religious texts, and works of contemporary scholars. First, by means of content analysis, key concepts and components were extracted from the texts. Next, through comparative analysis, the differences and commonalities of Western, Eastern, and Islamic models of security governance were examined. Thereafter, using a worldview-centered theoretical framework, the study explained how doctrinal and value-based foundations shape the principles of security governance. Finally, it defined a three-layer structure for security governance and analyzed each layer—considering its specific functions, relations, and requirements—in the light of the Islamic worldview, a method that enabled the linkage of theoretical levels (foundations and principles) with practical levels (policies and actions). The findings indicate that the thought of security governance is a macro-level, strategic concept that, absent recognition of fundamental principles and the prevailing worldview, becomes fragmented, incoherent, and vulnerable to emergent threats. Comparative examination shows that the Western worldview, grounded in secularism, humanism, and the primacy of profit and power, largely treats security as an instrument for preserving national interests and the dominance of the ruling structure; the Eastern worldview, while emphasizing social stability and collective cohesion, often tends toward centralized authoritarianism and stringent control of social institutions; by contrast, the Islamic worldview—relying on monotheism (tawhīd), Sharia (Islamic law), social justice, and human dignity—defines security simultaneously in material and spiritual dimensions and regards the people as both partners in and pivots of the security-provision process. From the Islamic perspective, security governance rests upon three complementary layers: (1) security governance over society: focusing on security organizations and institutions to engage justly and rationally with the target society; (2) security governance in society: organizing inter-organizational relations and coordination to achieve synergistic use of security capacities; and (3) security governance with society: eliciting public participation and transforming the people into active agents in securing safety and upholding justice. In Islamic thought, these three layers must be accompanied by principles such as justice-centeredness, responsible transparency, balance between national security and human security, and the integration of material power with spiritual strength. Key challenges identified include intrinsic tensions between centralization and populism, the preservation of confidentiality versus the necessity of transparency, and confronting complex threats that blur the line between internal and external security. The study emphasizes that the success of Islamic security governance is contingent upon balancing these dualities. It concludes that designing the thought of security governance on an Islamic worldview not only yields an indigenous model consonant with the nation’s culture and social structure but—by combining spirituality with rational policy-making—can also provide an effective model for other Islamic societies. Such a model, while safeguarding religious values, enhances the capacity to confront emergent threats and contributes to sustainable security, political legitimacy, and social cohesion.

Keywords: Governance Thought, Security Governance, Principles of Governance, People-Centered Governance, Islamic Security Governance.

فکر الحکومة الأمنية

علي أصغر بهنامنيا

أستاذ مشارك، جامعة الدفاع الوطني، طهران، إيران. behnam@irancapacities.ir

الملخص

إنّ الحوكمة الأمنية تمثل أحد الأعمدة الأساسية والمحورية في إدارة المجتمعات البشرية في العصر الحديث، وهي من جهة أخرى مجال معرفي متشابه الطابع ومتعدد التخصصات، إذ يتداخل فيه السياسي بالاجتماعي، والثقافي بالقانوني، كما أنّه قائم على أسس فكرية وعقدية ترتبط ارتباطاً وثيقاً بالرؤية الكونية والفلسفة الحاكمة على البنية السياسية للدولة والمجتمع. وفي عالم اليوم، نشهد نشوء مدارس ونماذج متعددة للحكومة الأمنية، وهي نماذج تتأثر جذرياً وبصورة مباشرة بالاتجاهات الفكرية والفلسفية، وبالمنظومات الدينية، وبالمقاربات العلمية الحديثة؛ فالعقلانية العلمانية والليبرالية في الغرب قد رسمت مساراً خاصاً في تحديد ماهية الأمن ووظائفه، بينما المنظورات الاشتراكية والسلطوية في الشرق سلكت طريقاً آخر يقوم على مركزية الدولة وهيمنتها، في حين أنّ الرؤية التوحيدية في النظم الإسلامية قدّمت مساراً ثالثاً يقوم على أساس التوحيد والعدالة والكرامة الإنسانية، وهو مسار يسعى إلى الجمع بين البعد الروحي والبعد المادي في آن واحد. ورغم هذا التنوع الكبير، فإنّ الأدبيات العلمية والبحوث الأكاديمية لم تنتج إلى الآن دراسة متكاملة خاصة بمفهوم «المبادئ الحاكمة لفكر الحوكمة الأمنية»، وبالأخص على ضوء الأسس المرجعية الإسلامية. ويزداد هذا النقص وضوحاً إذا ما نظرنا إلى واقع القرن الحادي والعشرين، حيث تواجه الدول والحكومات تحديات معاصرة، من بينها بروز تهديدات مستحدثة معقدة، وظهور أنماط من الحروب المركبة والهجينة، وتحوّلات عميقة في مفهوم الأمن الإنساني، بالإضافة إلى التضارب المستمر بين ضرورات تحقيق الأمن وضمان الحريات الفردية وحقوق الإنسان. ومن ثم، فإنّ الحاجة إلى صياغة تعريف دقيق وموسّع لمفهوم «فكر الحوكمة الأمنية» ووضع المبادئ والقواعد الحاكمة له استناداً إلى المنظومة القيمية الإسلامية باتت ضرورة ملحة لا يمكن تجاوزها. إنّ السؤال المحوري الذي تطرحه هذه الدراسة يتمثل في: ما هي المبادئ الأساسية لفكر الحوكمة الأمنية؟ وكيف يمكن لهذه المبادئ - عند تأسيسها على القيم الإسلامية والمباني العقائدية التوحيدية - أن تُحدّد وأن تُطبّق في طبقات ومستويات مختلفة من الحوكمة الأمنية، بحيث تستجيب لمقتضيات الواقع الأمني المعاصر، وتتفادى في الوقت نفسه السقوط في شرك النماذج المادية البحتة التي تُقصي البعد الروحي والأخلاقي؟ وقد جاء هذا البحث لتحقيق هدف رئيس يتمثل في تحديد وتصنيف وتوضيح المبادئ الحاكمة للرؤية الكونية وفكر الحوكمة الأمنية، وبصورة خاصة ضمن إطار الحوكمة الإسلامية. ويتفرع عن هذا الهدف الرئيس أهداف فرعية متعددة: أولها تقديم تعريف دقيق وموسّع لمفهوم «فكر الحوكمة الأمنية» وتوضيح الفروق بينه وبين مفاهيم قريبة مثل الأمن القومي أو السياسات الأمنية؛ وثانها دراسة الفوارق والتقاطعات بين الرؤى الغربية والشرقية والإسلامية في مجال الحوكمة الأمنية؛ وثالثها الكشف عن

استناداً إلى هذه المقالة: بهنامنيا، علي أصغر (٢٠٢٥)، فكر الحوكمة الأمنية، دراسات الحوكمة الإسلامية، (٢١)، ص ٨٩-١١٤.

<https://doi.org/10.22081/JISLAMICGO.2025.71999.1029>

<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

الناشر: المعهد العالمي للعلوم والثقافة الإسلامية

نوع المقالة: بحثية

المبادئ الجوهرية والتحديات الراهنة التي تعترض سبيل الحوكمة الأمنية في السياق الدولي الجديد؛ ورابعها تحليل موقع الطبقات الثلاث التي يشير إليها النموذج الإسلامي، وهي: «الحوكمة الأمنية على المجتمع»، و«الحوكمة الأمنية في المجتمع»، و«الحوكمة الأمنية مع المجتمع»، مع إبراز دور الأمة والشعب في تأمين الأمن المستدام؛ وخامسها اقتراح إطار نظري شامل لتوظيف القيم الدينية والمبادئ الشرعية في صياغة السياسات الأمنية ورسم الإجراءات العملية على أرض الواقع. والغاية النهائية لهذه الدراسة هي بناء قاعدة فكرية رصينة لفكر الحوكمة الأمنية، قاعدة تجمع بين الفاعلية العملية والقدرة على التطبيق من جهة، والمشروعية القيمية والأخلاقية والثقافية من جهة أخرى، بحيث تكون مقبولة وفاعلة في المجتمعات الإسلامية. اعتمدت الدراسة في منهجيتها على المقاربة الاستكشافية المقرونة بالمنهج الوصفي - التحليلي، حيث جرى جمع البيانات والمعلومات عبر مراجعة المصادر المكتبية المتنوعة، بما في ذلك المؤلفات الكلاسيكية في الفكر السياسي والأمني، والنصوص الدينية الإسلامية، وأعمال كبار المفكرين المعاصرين في هذا المجال. وقد بدأت عملية البحث باستخراج المفاهيم الأساسية والمكونات المركزية باستخدام منهج تحليل المضمون، ثم انتقل الباحث إلى إجراء مقارنة بينية معمقة لتوضيح أوجه التشابه وأوجه الاختلاف بين النماذج الغربية والشرقية والإسلامية في موضوع الحوكمة الأمنية. وبعد ذلك، وبالاعتماد على الإطار النظري للرؤية الكونية، تم تحليل تأثير المعتقدات العقدية والقيم الأخلاقية على المبادئ الحاكمة للحوكمة الأمنية. وفي النهاية، بُني هيكل نظري ثلاثي المستويات للحوكمة الأمنية، حيث جرى تحليل كل مستوى على حدة، مع تحديد وظائفه وعلاقاته والتزاماته ضمن أفق الرؤية الإسلامية. وأظهرت نتائج البحث أنّ فكر الحوكمة الأمنية ليس مجرد مفهوم جزئي أو تقني، بل هو إطار استراتيجي شامل واسع النطاق، وإذا لم يُبَيَّنْ على مبادئ واضحة وعلى رؤية كونية محددة فإنه يصبح عرضة للتشتت، وفاقداً للانسجام الداخلي، وسهل الاختراق أمام التهديدات المستجدة. كما بينت المقارنة البينية أنّ الرؤية الغربية للحوكمة الأمنية تقوم على أسس العلمانية والإنسانية (الأومانية) وأولوية الربح والقوة، بحيث يُنظر إلى الأمن بوصفه أداة لحماية المصالح الوطنية وتعزيز هيمنة الدولة. بينما تركز الرؤية الشرقية على الاستقرار الاجتماعي والتماسك الجمعي، لكنها غالباً ما تميل إلى المركزية المفرطة والسلطوية المشددة، وهو ما يقود إلى مراقبة صارمة وتحكم متزايد في الفاعلين الاجتماعيين. أما الرؤية الإسلامية فهي تقوم على مبدأ التوحيد والسرعة والعدالة الاجتماعية وصون الكرامة الإنسانية، وتقدم تعريفاً للأمن يجمع في آن واحد بين البعدين المادي والمعنوي، ويجعل من الأمة شريكاً أصيلاً ومحوراً رئيساً في عملية تأمين الأمن وإقامة العدل. ويخلص البحث إلى أنّ الحوكمة الأمنية من المنظور الإسلامي تُبنى على ثلاثة مستويات متكاملة: المستوى الأول هو الحوكمة الأمنية على المجتمع، ويعني تركيز المؤسسات والأجهزة الأمنية على إقامة علاقة عادلة ورشيقة مع المجتمع المستهدف، بما يضمن حماية الحقوق وصون النظام العام. والمستوى الثاني هو الحوكمة الأمنية في المجتمع، ويشير إلى تنظيم العلاقات الداخلية والتنسيق بين المؤسسات بهدف توظيف القدرات الأمنية توظيفاً تكاملياً يضاعف الفاعلية. والمستوى الثالث هو الحوكمة الأمنية مع المجتمع، ويعني إشراك الأمة إشراكاً مباشراً وفعالاً وتحويلها إلى شريك رئيس في توفير الأمن وترسيخ العدالة. وهذه المستويات الثلاثة في الرؤية الإسلامية يجب أن تلتزم بمبادئ أساسية مثل مركزية العدالة، والشفافية المسؤولة، والتوازن بين الأمن الوطني والأمن الإنساني، والدمج بين القوة المادية والقوة الروحية والمعنوية. ومن النتائج المهمة الأخرى أنّ التحديات التي تواجه الحوكمة الأمنية تتمثل في تناقضات متجذرة، منها: التوتر بين النزعة المركزية والميل الشعبي، والتباين بين مقتضيات السريّة ومتطلبات الشفافية، إضافة إلى التعامل مع تهديدات مركبة تلمس الحدود بين الأمن الداخلي والأمن الخارجي. ويؤكد البحث أنّ نجاح الحوكمة الأمنية الإسلامية رهين بتحقيق توازن متزن بين هذه الثنائيات المتعارضة. وفي الخاتمة، يقرر البحث أنّ بناء فكر الحوكمة الأمنية على أساس الرؤية التوحيدية الإسلامية لا يقَدِّم نموذجاً محلياً متناسباً مع الخصوصيات الثقافية والاجتماعية وحسب، بل يقدم كذلك إطاراً عملياً يمكن أن يستفاد منه في سائر

المجتمعات الإسلامية، إذ يجمع بين الروحانية الدينية والسياسات العقلانية الرشيدة، ويوفر قدرة أعلى على مواجهة التهديدات الجديدة، ويعزز فرص تحقيق الأمن المستدام، ويرسخ الشرعية السياسية، ويقوي التماسك الاجتماعي على المدى الطويل.

الكلمات المفتاحية: فكر الحوكمة، الحوكمة الأمنية، المبادئ الحاكمة، الحوكمة القائمة على الأمة، الحوكمة الأمنية الإسلامية.

اندیشه حکمرانی امنیتی

علی اصغر بهنام‌نیا

دانشیار، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. behnam@iran capacities.ir

چکیده

حکمرانی امنیتی یکی از مؤلفه‌های بنیادین اداره جوامع و در عین حال، حوزه‌ای میان‌رشته‌ای با ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی است که بنیان آن بر جهان‌بینی و اندیشه حاکم بر ساختار سیاسی استوار است. در جهان امروز، شکل‌گیری مکاتب و الگوهای امنیتی، متأثر از نگرش‌های فلسفی، دینی و علمی متنوع است. جهان‌بینی‌های سکولار و لیبرال در غرب، رویکردهای سوسیالیستی و اقتدارگرایانه در شرق، و جهان‌بینی توحیدی در نظام‌های اسلامی، مسیرهای متفاوتی را در تعریف، اهداف و روش‌های حکمرانی امنیتی ترسیم کرده‌اند. با این حال، در ادبیات علمی، مطالعه‌ای جامع و اختصاصی درباره «اصول حاکم بر اندیشه حکمرانی امنیتی» - به ویژه بر پایه مبانی اسلامی - کمتر انجام شده است. این خلأ نظری در حالی است که در شرایط پرچالش قرن بیست و یکم، دولت‌ها با پدیده‌هایی همچون تهدیدات نوپدید، جنگ‌های ترکیبی، تغییرات در امنیت انسانی، و تعارض میان ارزش‌های امنیتی و آزادی‌های فردی مواجه‌اند. در چنین بستری، ضرورت تعریف دقیق «اندیشه حکمرانی امنیتی» و اصول حاکم بر آن بر مبنای ارزش‌ها و مبانی جهان‌بینی اسلامی، بیش از پیش احساس می‌شود. مسئله اصلی تحقیق حاضر آن است که اصول بنیادین اندیشه حکمرانی امنیتی چیست و چگونه می‌توان این اصول را - با تأکید بر بنیان‌های ارزشی اسلامی - شناسایی و در لایه‌های مختلف حکمرانی امنیتی به کار بست تا ضمن پاسخ‌گویی به نیازهای امنیتی معاصر، از افتادن در دام الگوهای صرفاً مادی‌گرا جلوگیری شود. این پژوهش با هدف شناسایی، دسته‌بندی و تبیین اصول حاکم بر جهان‌بینی و اندیشه حکمرانی امنیتی، به ویژه در چارچوب حکمرانی اسلامی، انجام شده است. در این مسیر چند هدف فرعی نیز دنبال شده است: ارائه تعریفی روشن از مفهوم «اندیشه حکمرانی امنیتی» و تمایز آن با سایر مفاهیم مشابه؛ بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های جهان‌بینی‌های شرقی، غربی و اسلامی در حوزه حکمرانی امنیتی؛ شناسایی اصول بنیادین و چالش‌های پیش‌روی حکمرانی امنیتی در شرایط نوین؛ تحلیل جایگاه سه لایه‌ی «حکمرانی امنیتی بر جامعه»، «در جامعه» و «با جامعه» در الگوی اسلامی و نقش مردم در تأمین امنیت پایدار؛ و در نهایت، ارائه چارچوبی نظری برای بهره‌گیری از ارزش‌های دینی در تدوین سیاست‌ها و رویه‌های امنیتی. غایت این تحقیق، توسعه یک بنیان فکری برای حکمرانی امنیتی است که هم‌زمان با کارآمدی عملی، مشروعیت ارزشی و فرهنگی نیز داشته باشد. پژوهش حاضر به روش اکتشافی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است. داده‌ها بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی منابع کلاسیک

استاد به این مقاله: بهنام‌نیا، علی اصغر (۱۴۰۴). اندیشه حکمرانی امنیتی. مطالعات حکمرانی اسلامی، ۱(۲)، ۸۹-۱۱۴.

<https://doi.org/10.22081/JISLAMICGO.2025.71999.1029>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۵؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۳/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۸؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۷/۱۰

<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

© ۱۴۰۴ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

اندیشه سیاسی و امنیتی، متون دینی و آثار صاحب‌نظران معاصر گردآوری شده است. ابتدا با روش تحلیل محتوا، مفاهیم و مؤلفه‌های کلیدی از متون استخراج گردید. سپس از طریق مقایسه تطبیقی، تفاوت‌ها و اشتراکات الگوهای غربی، شرقی و اسلامی در حکمرانی امنیتی بررسی شد. در مرحله بعد، با بهره‌گیری از چارچوب نظری جهان‌بینی، به تبیین نحوه تأثیرگذاری مبانی اعتقادی و ارزشی بر اصول حکمرانی امنیتی پرداخته شد. نهایتاً ساختاری سه‌لایه برای حکمرانی امنیتی تعریف و هر لایه با توجه به وظایف، روابط و الزامات خاص خود، در پرتو جهان‌بینی اسلامی تحلیل گردید. این روش، امکان پیوند میان سطوح نظری (مبانی و اصول) و سطوح عملی (سیاست‌ها و اقدامات) را فراهم ساخت. یافته‌ها نشان می‌دهد که اندیشه حکمرانی امنیتی، مفهومی کلان و راهبردی است که بدون شناسایی اصول بنیادین و جهان‌بینی حاکم، دچار پراکندگی، عدم انسجام و آسیب‌پذیری در برابر تهدیدات نو می‌شود. بررسی تطبیقی نشان داد که جهان‌بینی غربی، مبتنی بر سکولاریسم، اومانیزم و اصالت سود و قدرت بوده و عمدتاً امنیت را ابزاری برای حفظ منافع ملی و برتری ساختار حاکم می‌داند. جهان‌بینی شرقی نیز هرچند بر ثبات اجتماعی و انسجام جمعی تأکید دارد، اما اغلب به سمت اقتدارگرایی متمرکز و کنترل شدید نهادهای اجتماعی گرایش پیدا می‌کند. در مقابل، جهان‌بینی اسلامی با تکیه بر توحید، شریعت، عدالت اجتماعی و کرامت انسانی، امنیت را هم‌زمان در ابعاد مادی و معنوی تعریف می‌کند و مردم را هم شریک و هم محور در فرآیند تأمین امنیت می‌داند. پژوهش نشان می‌دهد که حکمرانی امنیتی از منظر اسلامی، بر سه لایه‌ی مکمل بنا می‌شود: ۱. حکمرانی امنیتی بر جامعه: تمرکز بر سازمان‌ها و نهادهای امنیتی برای تعامل عادلانه و عقلانی با جامعه هدف. ۲. حکمرانی امنیتی در جامعه: سامان‌دهی روابط و هماهنگی بین‌سازمانی برای بهره‌گیری هم‌افزا از ظرفیت‌های امنیتی. ۳. حکمرانی امنیتی با جامعه: جلب مشارکت مردمی و تبدیل مردم به بازیگران فعال در تأمین امنیت و اقامه عدالت. این سه لایه در اندیشه اسلامی، باید با رعایت اصولی چون عدالت‌محوری، شفافیت مسئولانه، تعادل میان امنیت ملی و امنیت انسانی، و ترکیب قدرت مادی با قوت معنوی همراه باشند. از دیگر یافته‌های کلیدی پژوهش، شناسایی چالش‌های پیش‌روست؛ از جمله: تعارض‌های ذاتی میان تمرکزگرایی و مردم‌گرایی، حفظ محرمانگی و لزوم شفافیت، و نیز مواجهه با تهدیدات پیچیده‌ای که مرز میان امنیت داخلی و خارجی را محو می‌کنند. تحقیق تأکید می‌کند که موفقیت حکمرانی امنیتی اسلامی، مشروط به ایجاد توازن میان این دوگانه‌هاست. نتیجه‌گیری نهایی بر آن است که طراحی اندیشه حکمرانی امنیتی بر مبنای جهان‌بینی اسلامی، نه تنها الگوی بومی و متناسب با فرهنگ و ساختار اجتماعی کشور ارائه می‌دهد، بلکه با تلفیق معنویت و سیاست‌گذاری عقلانی، می‌تواند الگویی کارآمد برای سایر جوامع اسلامی نیز باشد. چنین الگویی، ضمن پاسداری از ارزش‌های دینی، توان مقابله با تهدیدات نوپدید را افزایش داده و به ایجاد امنیت پایدار، مشروعیت سیاسی و انسجام اجتماعی یاری می‌رساند.

کلیدواژه‌ها: اندیشه حکمرانی، حکمرانی امنیتی، اصول حکمرانی، حکمرانی مردم‌پایه، حکمرانی امنیتی اسلامی.

۱. مقدمه

دنیای جدید و عصر کنونی که حامل تمدن و فرهنگی نوین در عرصه‌ی حیات بشری است، نتیجه‌ی تحول در نگرش‌ها و ظهور جهان‌بینی و اندیشه‌های نوینی است که از رنسانس علمی و فرهنگی اروپا سرچشمه می‌گیرند. دنیای جدید، حاصل پیش‌ها و نگرش‌های جدید به خدا، هستی، انسان و روابط اجتماعی آدمیان است. فرهنگ و تمدن جدید غرب که بسان بهمنی غیرقابل کنترل، تمامی فرهنگ‌های موجود را مورد تهدید قرار داده است، در آغاز جرقه‌هایی بود که در اندیشه‌ی متفکران نوگرای غرب به وجود آمد و اندک‌اندک صورتی اجتماعی به خود گرفت. این امر در سیر تحول تاریخی خود، با بهره‌مندی از زمینه‌های مناسب اجتماعی و فلسفی، از رشد و گسترش و بالندگی افزون‌تری بهره‌مند گردید. بررسی تاریخ تمدن‌ها، این نکته را تأیید می‌کند که هر تمدن جدید، با اندیشه‌ها و نگرش‌های جدید آغاز می‌شود. حکمرانی به‌عنوان یکی از شاخصه‌های مهم در عرصه‌ی تمدن، دارای جهان‌بینی متأثر از اندیشه‌های بنیادین آن است و به‌تبع آن نیز بر نگرش‌های به جهان هستی در ساختار حکمرانی به‌شدت تأثیرگذار است. در ادبیات فلسفی، جهان‌بینی و اندیشه دارای وجه تمایز است، اما با مباحثات می‌توان آن دورا در کنار یکدیگر استفاده نمود. جهان‌بینی و اندیشه‌های حکمرانی از اصول و قواعد ویژه‌ای تبعیت می‌کند که شناخت آنها می‌تواند کنشگران حکمرانی را در مسیر هدف، ثابت‌قدم نگه دارد. اندیشه و جهان‌بینی به عنوان بنیانی‌ترین مفاهیم برای شناخت پدیده‌ای مانند حکمرانی امنیتی و جهت‌گیری آن است و بر اساس و مبنای آن، دیگر مفاهیم، قوانین و قواعد انتزاعی و عملی مرتبط را می‌توان تبیین نمود. علی‌رغم اهمیت حکمرانی و گستره‌ی آن در عرصه‌های امنیتی، سیاسی، اجتماعی و...، در حوزه‌ی اصول بنیادین حاکم بر آن تحقیق و پژوهشی صورت نگرفته است و محقق در این پژوهش بر آن است تا اصول حاکم بر اندیشه، دوراهی‌های پیش رو، چالش‌ها و لایه‌های حکمرانی امنیتی را معرفی و تبیین نماید.

اهمیت پژوهش در حوزه‌ی اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی عبارت است از:

♦ مسیر و جهت‌گیری حکمرانی امنیتی را برای رسیدن به قواعد، قوانین و فرایندهای آن روشن و هموار می‌سازد.

♦ حکمران امنیتی را برای مواجهه با دوراهی‌های امنیتی و چالش‌های نوپدید راهنمایی می‌کند.

♦ روش‌های تقویت حکمرانی امنیتی را به حکمرانان مشخص و آنها را در این راستا هدایت می‌کند.

♦ زمینه‌ی ایجاد حکمرانی امنیتی پایدار و تقویت دیپلماسی‌های امنیتی در عرصه‌ی بین‌المللی را فراهم می‌آورد.

♦ مدیریت جوامع چند فرهنگی و چنددینفعی را در زیر چتر حکمرانی امنیتی تسهیل می‌کند.

پژوهش در مورد اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی، نه تنها پاسخ‌گو و تأمین‌کننده‌ی نیازهای علمی و عملی جوامع در مواجهه با تهدیدات نوپدید و نوظهور در جامعه است، بلکه به حفظ تعادل بین امنیت، آزادی و

عدالت و حکمرانی عاقلانه و عادلانه کمک می‌کند. این پژوهش زمینه‌ساز طراحی، توسعه و پیاده‌سازی الگوهای نوین حکمرانی امنیتی، تقویت مشروعیت، مقبولیت و پایداری حکمرانی امنیتی و پیشبرد همکاری‌های امنیتی در سطح جهانی در عصر پرچالش با تهدیدات ترکیبی یا هیبریدی است. ضرورت پرداختن به شناخت اصول حاکم بر اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی عبارت است از:

♦ تنوع فرهنگی و ایدئولوژی در جوامع، بدون تمسک به اصول بنیادین در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی، منجر به واگرایی در حاکمیت خواهد شد.

♦ وجود دوراهی‌های امنیتی، بدون توجه به اصول بنیادین در اندیشه‌ی حکمرانی‌های امنیتی باعث بروز انحراف در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری حکمرانی تخصصی خواهد شد.

♦ عدم توجه به اصول حاکم بر اندیشه‌ی حکمرانی باعث ایجاد خطا در پیش‌بینی تهدیدات نوپدید و آینده‌ی امنیتی منطقه و جهان خواهد بود.

از آنجا که پژوهش در شناخت اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی، بسان ایجاد پلی میان نظریه و عمل نقش آفرینی می‌کند، بنابراین می‌تواند هم به حل چالش‌های کنونی (مانند افراط‌گرایی، نقض حقوق بشر، تعدی به حقوق شهروندان، نحوه‌ی همیاری و همکاری با مسئولین نظامی، انتظامی و امنیت و نهادهای خدمات‌رسان به مردم، گذر از شرایط بحرانی و ...) کمک کند و هم زمینه‌ساز طراحی الگوهای پایدار، عاقلانه و عادلانه برای حکمرانی امنیتی در آینده باشد. بدون توجه به اصول و یافته‌های این پژوهش، حکمرانی امنیتی به آزمون و خطاهای مدور، پرهزینه و ناکارآمد گرایش پیدا خواهد کرد. هدف این پژوهش، شناخت اصول حاکم بر جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی متأثر از آموزه‌های دینی است. سوال اصلی پژوهش این است که، اصول حاکم بر جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی چیست؟ این پژوهش به صورت اکتشافی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای است. از آنجا که صرفاً ده مقاله به موضوع حکمرانی امنیتی اشاراتی داشته‌اند و هیچ‌کدام به اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی و اصول حاکم بر آن نپرداخته‌اند، سابقه و پیشینه‌ای با محتوا و عنوان این پژوهش به دست نیامد؛ لذا این پژوهش در نوع خود بدیع است.

۲. مبانی نظری

جهان‌بینی، نوع برداشت و طرز تفکری است که یک مکتب درباره‌ی جهان و هستی عرضه می‌کند. جهان‌بینی‌ها یا به عبارت دیگر، تعبیر و تفاسیر انسان از جهان از سه منشأ دین، فلسفه و علم الهام می‌گیرند که این منابع می‌توانند در ادامه‌ی یکدیگر یا در تعارض با هم تعریف شوند. در جهان‌بینی دینی (فارغ از منشأ الهی یا زمینی دین)، بر باورهای ثابت و جاودانه تأکید می‌شود، لذا، این شکل از جهان‌بینی، تکیه‌گاه ایدئولوژی یا ایمان مذهبی است و معمولاً مبتنی بر یک سری اصول مقدس بنا می‌شود. جهان‌بینی

فلسفی مبتنی بر یک سلسله اصول بدیهی، غیرقابل انکار و فراگیر است که با روش برهان و استدلال پیش می‌رود و چهره‌ی کلی جهان را ترسیم می‌کند (مطهری، ۱۳۸۵، صص ۱۵-۹). درحالی‌که جهان‌بینی علمی مبتنی بر آزمون عملی دقیق، مشخص و جزئی است که در عین ارائه‌ی اطلاعات بسیار در مورد یک پدیده، محدود به آزمون و فرضیه است (رک: راسل، ۱۳۷۸). درواقع، باوجوداینکه جهان‌بینی علمی و فلسفی، هر دو مقدمه‌ی عمل هستند، جهان‌بینی علمی نسبت به جهان‌بینی فلسفی جزئی‌نگرتر است و دقت بیشتری در تبیین پدیده‌ها دارد. «جهان‌بینی علمی و جهان‌بینی فلسفی، هر دو مقدمه‌ی عمل هستند، ولی به دو صورت مختلف. جهان‌بینی علمی به این صورت مقدمه‌ی عمل است که به انسان قدرت و توانایی تغییر و تصرف در طبیعت را می‌دهد و او را بر طبیعت تسلط می‌بخشد که طبیعت را در جهت میل و آرزوی خود استخدام کند؛ اما جهان‌بینی فلسفی به این صورت مقدمه و مؤثر در عمل است که جهت عمل و راه انتخاب زندگی انسان را مشخص می‌کند» (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۱۴).

جهان‌بینی‌ها در حکمرانی‌های شرقی، غربی و اسلامی، در بنیان و اصول متفاوت هستند به طوری که در برخی از موارد در تعارض با یکدیگر نیز قرار می‌گیرند. سکولاریسم، لیبرالیسم و اومانیسم از بنیان‌های حکمرانی در غرب و متکی به سرمایه‌داری و آناژشی اجتماعی است. جهان‌بینی در حکمرانی در شرق متکی به سوسیالیسم، اقتصاد، اقتدارگرایی و سرمایه‌گذاری‌های خصوصی و دولتی متأثر از کنفوسیویسم، بودیسم و تائویسم است، درحالی‌که لازم است در کشورهای اسلامی خدا، دین، شریعت و هویت‌های اجتماعی مبتنی بر خانواده، متکی به ظرفیت‌های انسانی و مردمی بنیان حکمرانی را تشکیل دهد. از دیگر بنیان‌های حکمرانی توجه به امنیت جامعه است. امنیت به مثابه‌ی یک پدیده‌ی اجتماعی، دارای تعاریف و تفاسیر بسیاری است (رک: بوزان، ۱۳۸۹، صص ۳۱-۳۲؛ تاجیک، ۱۳۸۱، صص ۴۶-۴۲) و مکاتب امنیتی متعددی در چارچوب تفکر غربی شکل گرفته است که هرچند هرکدام دارای مزایا و معایبی در شناخت، تعریف، تجزیه و تحلیل و حتی کاربرد امنیت هستند، به‌سختی می‌توان اظهارنظر کرد که تعاریف و تفاسیر کدام‌یک از این مکاتب دقیق‌تر و جامع‌تر است. از آنجاکه این مکاتب امنیتی در بستر فرهنگ و هویت کشورهای غربی و به‌ویژه اروپا و ایالات متحده آمریکا شکل گرفته‌اند (رک: Morton and Lyons, 1992. Treverton and Allison, 1993. Kirk, 1997)، باوجود تفاوت‌های بسیاری که دارند، همه از جهان‌بینی مادی‌گرای غربی نشئت می‌گیرند (رک: خلیلی، ۱۳۸۸) و حکمرانی امنیتی نیز منبعث از این مکاتب و جهان‌بینی آنها قابل تأمل و مذاقه است؛ لذا از این نظر باید تفاوتی بنیادین بین آن‌ها و مطالعات منتج از جهان‌بینی توحیدی قائل شد.

جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی بر پایه‌ی مجموعه‌ای از اصول و قواعد بنیادین شکل می‌گیرد که ماهیت، اهداف و روش‌های تأمین امنیت را تعریف می‌کنند. این اصول، اغلب تحت تأثیر عوامل تاریخی، ایدئولوژیک و زمینه‌ای (فرهنگی - سیاسی) هستند. حکمرانی امنیتی در سه لایه‌ی حکمرانی

امنیتی بر جامعه‌ی هدف، حکمرانی امنیتی در جامعه‌ی هدف و حکمرانی امنیتی با جامعه‌ی هدف، مورد توجه است و حاکمیت ملی لایه‌ای از حکمرانی امنیتی است. در «حکمرانی امنیتی بر جامعه»، رابطه‌ی امنیتی سازمان‌ها و نهادهای امنیتی برای تعامل و همکاری با جامعه مورد توجه قرار می‌گیرد به طوری که این سازمان‌ها بتوانند ارتباط سالم، عاقلانه و عادلانه با جامعه‌ی هدف خود برقرار نمایند. در موضوع «حکمرانی امنیتی در جامعه»، به تعامل درون‌سازمانی نهادها و سازمان‌های امنیتی تأکید می‌گردد. به عبارت دیگر، در این نوع از حکمرانی، رابطه‌ی بین مسئولین سازمان‌ها و نهادهای امنیتی با لایه‌های کارشناسی و اجرایی و یا روابط سازمان‌های مکمل با یکدیگر مورد توجه قرار می‌گیرد به طوری که بتوانند در هم‌افزایی با یکدیگر به وظایف خود عمل نمایند. در لایه‌ی سوم، «حکمرانی امنیتی با جامعه‌ی هدف»، چگونگی و نقش جامعه و نهادهای مردمی در همکاری و هم‌افزایی قدرت نهادهای امنیتی به بحث و بررسی گذاشته می‌شود به طوری که مردمی‌سازی یکی از اصول بنیادین در تبیین و اقامه‌ی عدل و حکمرانی در جامعه خواهد بود. جهان‌بینی اندیشه‌ی حکمرانی، در هر گرایش و متناسب با هر لایه وجود دارد که نیازمند به تأمل و دقت نظر است.

اندیشه‌ی حکمرانی اسلامی، متأثر از جهان‌بینی اسلامی بوده که یک جهان‌بینی توحیدی است که بر مبنای اعتقاد به وحدانیت ذات باری تعالی شکل گرفته است و از این دیدگاه، همه‌ی جهان هستی مخلوق خدای یگانه است. معنای پذیرش چنین وضعیتی این است که وجود انسان در طول اراده‌ی خداوند است. به تبع این نوع اندیشه و نگرش به جهان هستی، حکمرانی امنیتی بر اساس نوع رابطه‌ی طولی بین خدا و انسان، از یک‌سو در ایمان دینی و از سوی دیگر، در ایمنی مادی تعریف می‌شود. در واقع، بر مبنای جهان‌بینی اسلامی به‌عنوان یک جهان‌بینی توحیدی، ایمان به خدا و ایمنی انسان در طول یکدیگر معنا می‌یابند (رک: کریمی مله، ۱۳۸۳؛ قاسمی، ۱۳۹۱؛ الف؛ لکزایی، ۱۳۸۵؛ ۱۳۹۱). این تأکید بر ایمان دینی در کنار ایمنی مادی در حکمرانی، خواه ناخواه از یک‌سو خدا را به‌عنوان محور کائنات در کانون توجه قرار می‌دهد و از سوی دیگر، انسان را به‌عنوان سازنده و معمار حکمرانی امنیتی شناسایی می‌کند. در واقع در جهان‌بینی اسلامی به‌عنوان یک جهان‌بینی توحیدی، به‌واسطه‌ی پذیرش حاکمیت الهی، ایمان دینی در کنار ایمنی مادی در کانون تعریف حکمرانی امنیتی قرار می‌گیرد و حکمرانی همراه با ایمنی انسان و تمام کائنات در طول ایمان به این موقعیت و جایگاه محوری ذات باری تعالی تعیین و تبیین می‌شود. در واقع، منشأ حکمرانی امنیتی در این اندیشه، نه فقط اراده یا خواست مردم، بلکه این اراده و خواست در طول اراده و خواست الهی است. بر این اساس، آنچه به‌عنوان موضوع اصلی در کانون چنین نگرشی نسبت به امنیت قرار می‌گیرد، مصالح جمعی یا به‌عبارت دیگر، امت اسلامی است که بر اساس یک نگرش ماورایی، و حیانی (فراز مینی) و به‌صورت نرم‌افزاری و از طریق توجه به ارزش‌ها و هنجارهای معنوی در کنار ابزارهای اقتصادی و نظامی قابل تأمین است. در این نگرش، معادلات امنیتی بر مبنای رابطه‌ی حق و

باطل شکل می‌گیرد و هدف یا غایت همه‌ی تلاش‌ها [ی حکمرانی]، کمال بشر و سعادت دنیوی و اخروی است که از طریق مبارزه با شیاطین و طواغیت و حمایت از محرومان و مستضعفان برقرار می‌شود (رک: کریمی مله، ۱۳۸۴؛ قاسمی، ۱۳۹۱ ب). اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی اسلامی دارای مرزبندی و حدود و ثغور مشخص و شفاف با اغیار و محتوای درونی روشن است؛ در واقع اندیشه‌ای «دوست‌ساز» و «دشمن‌ساز» است؛ براین اساس، ماهیت و چیستی اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی اسلامی در رهیافتی سلبی، نفی اندیشه‌ی اطاعت از شیطان و هوای نفس، نفی اندیشه‌ی ضدولایت فقیه، نفی اندیشه‌ی کاخ‌نشینی، اشرافی‌گری و مرفهان‌بی‌درد، نفی اندیشه‌ی پلورالیسم، صراط‌های مستقیم و نسبی‌گرایی، نفی اندیشه‌ی سکولاریستی و جدایی دین از سیاست، نفی اندیشه‌ی لیبرالیسم غربی، نفی اندیشه‌ی طاغوت، سلطنت‌طلبی و شاهنشاهی، نفی اندیشه‌ی ملی‌گرایی افراطی و شوونیستی، نفی اندیشه‌ی اومانستی و انسان‌محوری غربی، نفی اندیشه‌ی جریانات چپ، مارکسیستی و سوسیالیستی، نفی اندیشه‌ی مادی‌گرا، نفی اندیشه‌ی اباحی‌گری (تساهل و تسامح)، نفی اندیشه‌ی لابی‌گری و آزادی‌های لجام‌گسیخته، نفی اندیشه‌ی اسلام‌منهای روحانیت اصیل، نفی اندیشه‌ی اسلام‌آمریکایی، نفی اندیشه‌ی ضد جمهوری اسلامی، نفی اندیشه‌ی التقاطی، نفی اندیشه‌ی جهانی‌سازی آمریکایی، نفی اندیشه‌ی ارتجاعی و متحجر، نفی اندیشه‌ی ترجمه‌ای (بسنده کردن به استفاده از فرآورده‌های کهنه و وارداتی غربی)، نفی اندیشه‌ی استکبار، نفی اندیشه‌ی اشداء‌علی‌المؤمنین رحماء مع‌الکفار، نفی اندیشه‌ی سلطه‌پذیری و سلطه‌گری، نفی اندیشه‌ی سازش، نفی اندیشه‌ی سرمایه‌داری، نفی اندیشه‌ی اصالت سودمحور، نفی اندیشه‌ی برابری جنسی در غرب، نفی اندیشه‌ی اصلاحات آمریکایی، نفی اندیشه‌ی ظلم و ظالم، نفی اندیشه‌ی تک‌ساحتی (دنیا مقصد و مقصود)، نفی پوچ‌اندیشی و مرگ‌اندیشی (به معنای پایان زندگی با مرگ) و... است. مهم‌ترین اصول حاکم بر اندیشه و جهان‌بینی حکمرانی امنیتی عبارتند از:

۱-۲. اصل حاکمیت ملی^۱

از نظر مفهومی، حاکمیت دولت بر قلمرو خود و حق انحصاری در تعیین سیاست‌های امنیتی بدون دخالت خارجی، حاکمیت ملی قلمداد می‌شود و بدین ترتیب یک کشور با شعار حفظ استقلال می‌تواند در برابر فشارهای بین‌المللی و دخالت‌های خارجی و متکی و متمرکز بر نهادهای داخلی خود مقاومت نماید. حاکمیت ملی در دو بعد داخلی و خارجی از نظر جامعه‌ی جهانی محترم شناخته شده و هر کشور در چارچوب مرزهای شناخته‌شده‌ی بین‌المللی خود، متناسب با برنامه‌های ملی، کنترل انحصاری در حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... را اعمال می‌کند و یا در روابط بین‌الملل خود، از مداخله‌ی دیگران در سیاست‌های داخلی و یا خارجی ممانعت به عمل می‌آورد. حاکمیت ملی متأثر از حکمرانی

است و یکی از اصول بنیادین در حقوق بین‌الملل و روابط بین‌الملل است که بر اساس آن، هر دولت-کشور^۱ حق دارد به صورت مستقل و بدون دخالت خارجی بر قلمرو و مردم خود، امنیت و حکمرانی (حکمرانی امنیتی) خود را تضمین کند. این اصل، پایه‌ی نظم جهانی مدرن و اندیشه‌ی حکمرانی را تشکیل می‌دهد و در اسنادی مانند منشور سازمان ملل متحد به رسمیت شناخته شده است. هر کشور حق دارد قوانین، سیاست‌ها، و نهادهای خود را بدون دخالت قدرت‌های خارجی تعیین کرده و صرف‌نظر از اندازه یا قدرت، مشخص می‌دارد که همه‌ی آنها در حقوق بین‌الملل با یکدیگر برابرند. اگرچه این حاکمیت به حکمرانی مستقل می‌انجامد، اما چالش‌های متعددی باعث مداخله در اندیشه‌ی حکمرانی‌ها شده و اندیشه‌ها و جهان‌بینی‌های مستقل را به محاق برده است. چالش روند جهانی شدن یا پروژه‌ی جهانی‌سازی، مداخلات بشردوستانه، شرکت-کشورها (گوگل، متا، آمازون، مایکروسافت و...)، تهدیدات اقلیمی و زیست‌محیطی فراملی و فرامرزی، قدرت‌های سایبری، حاکمیت‌های ضعیف یا شکست‌خورده یا محدودشده، حکمرانی‌های فدرالی باعث شده است تا حاکمیت ملی با جهان‌بینی و اندیشه‌های حکمرانی‌های مؤثر، متعارض شوند. متناسب با تعارضات بین‌المللی و چالش‌های عملی و علمی متأثر از جهان‌بینی حاکمان، استقلال حکمرانی، نوسانی شده است. در اصل اغلب کشورها با ایجاد وابستگی متقابل تلاش داشته‌اند تا اثر تعارضات بین جهان‌بینی و اندیشه‌های حکمرانی را کاهش داده و با تشکیل گروه کشورها، کنسرسیوم، قراردادهای دو یا چندجانبه، استقلال نسبی خود را حفظ نمایند. حاکمیت ملی متأثر از اندیشه‌ی حکمرانی هر کشور و متناسب با نگرش وی به جهان و روابط بین کشورها است. قرآن، حاکمیت را به خلافت انسان تعبیر می‌کند و جانشینی انسان^۲ در قدرت گرفتن از مردم^۳ و اطاعت از ولی و اولی‌الامر^۴ و برادری در همه‌ی امور حکمرانی^۵ را در راستای خلافت خداوند می‌داند و انسان را مقید می‌دارد همواره در تلاش باشد تا در حوزه‌ی حکمرانی خود، عاقلانه و عادلانه رفتار نماید. جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی در این مسیر متکی به خالقیت خداوند و مخلوق بودن همه چیز است و مبنای حکمرانی را کتاب‌های آسمانی و تبعیت از ولایت پیامبران و اولیای مقرب می‌داند.

۲-۲. اصل اولویت امنیت بر آزادی^۶

امنیت، پیچیده‌ترین و سخت‌ترین مفهوم تک‌کلمه‌ای با «بالاترین ارزش» در حکمرانی و توجیه‌کننده‌ی

1. State

۲. آیه ۳۰ سوره بقره: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»

۳. آیه ۳۸ سوره شوری: «وَأْمُرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ»

۴. آیه ۵۹ سوره نساء: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ»

۵. آیه ۱۰ سوره حجرات: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»

6. Securitization

محدودیت‌های موقت یا دائمی، مقدم بر آزادی‌های آنارشیکی فردی یا اجتماعی است. اصل امنیتی‌سازی نشان می‌دهد یک برساخته‌ی اجتماعی و سیاسی^۱ مانند یک تیغ دودم عمل کند: از یک‌سو می‌تواند زمینه‌ساز همبستگی ملی و از سوی دیگر ابزاری برای سرکوب در دست زنگی مست باشد. امنیتی‌سازی، زمان‌مند است و به‌مثابه‌ی چاقویی می‌ماند که هم می‌تواند جان انسان‌ها را نجات دهد و در زمان بحران، حکمرانی را در مسیر تحقق اهداف قرار دهد و هم می‌تواند انسان را بکشد و با سوءاستفاده از آن، حکمرانی را در مسیر فروپاشی قرار دهد. مثال‌هایی از تصویب قوانین ویژه امنیتی در زمان بروز بحران، یا استفاده از فناوری‌های نظارتی (تشخیص چهره، رهگیری ارتباطات) حتی با هزینه‌ی نقض حریم خصوصی، از مواردی است که به فهم امنیتی‌سازی کمک می‌کند. زمانی که مهاجرت یک امر عادی در جهان است، ممکن است در کشوری به بحران تبدیل شده و یک تهدید وجودی قلمداد شود؛ لذا با امنیتی‌سازی مهاجرت و تعلیق قوانین موجود، افزایش نظارت و وضع قوانین محدودکننده، به مقابله با بحران مهاجرت پرداخته می‌شود. امنیتی‌سازی متأثر از جهان‌بینی و اندیشه‌ی سیاسی حکمرانان، بر تهدیدشناسی و تعیین اولویت آن متمرکز است و باید بتواند جامعه‌ی هدف خود را برای وضع شرایط جدید اقناع کند. ایجاد محدودیت‌های گسترده و وضع قوانین سخت‌گیرانه در همه‌گیری کرونا (کووید ۱۹) یکی از مصادیق بارز امنیتی‌سازی در جهان و در کشورمان متناسب با شرایط اختصاصی آن بوده است. در این شرایط، آزادی‌های فردی و اجتماعی به‌شدت محدود گردید و نهادهای بهداشتی، انتظامی و امنیتی در یک همکاری همه‌جانبه و بی‌سابقه به مقابله با بحران کرونا پرداختند. اگرچه امنیتی‌سازی توانست از گسترش کرونا جلوگیری کند اما سوءاستفاده برخی از کاسبان کرونا و بروز ترس و اضطراب در میان جامعه و کاهش پاسخ‌گویی مسئولان (در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آزادی‌های مدنی) در دوران مذکور از تبعات امنیتی‌سازی بود.

۲-۳. اصل تهدیدمحوری^۲

شناسایی و رفع دائمی تهدیدات (واقعی یا ادراک شده) بر اساس و مبنای جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی است و بر شناسایی، تحلیل، و خنثی‌سازی تهدیدات^۳ به‌عنوان یک محور اصلی تمرکز دارد.

۱. آیه ۹ سوره حجرات: «... فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ...» (آزادی تجاوز به حقوق دیگران، برای امنیت جامعه غیرقابل پذیرش است و باید این آزادی محدود و با آن برخورد شود. هر گونه اقدام تحت لوای آزادی که امنیت جامعه را به خطر بیندازد یا منجر به فساد یا ناامنی گردد، ممنوع است و مجازات - اقدام امنیتی متناظر - شدید دارد).

2. Threat-Centric Approach

۳. آیه ۶۰ سوره انفال: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ...» (در مقابل با تهدیدات باید در تمامی ابعاد قدرت خود را افزایش دهید تا تهدید دشمن کارگر نباشد).

(بهنام نیا، ۱۴۰۴، صص ۳۳-۶۱) در این رویکرد، به جای تمرکز بر آسیب‌پذیری، چالش یا ریسک، تمام سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها، منابع و اقدامات به سمت مقابله با تهدیدات مشخص، فعال و اولویت‌دار هدایت می‌شوند. این مفهوم در مقابل رویکردهایی مانند «برنامه‌محور»، «مسئله‌محور»، «ریسک‌محور»، «دارایی‌محور»، «توسعه‌محور»، «مشارکت‌محور»، «انسان‌محور»، «اخلاق‌محور» و مانند آن قرار می‌گیرد. تهدیدمحوری و جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی، تأثیر و تأثر متقابل دارند به طوری که تغییر در مؤلفه‌های یکی، شرایط را برای دیگری تغییر می‌دهد. ظهور تهدیدات نوپدید منجر به تغییر در اندیشه‌های حکمرانی می‌شود و تغییر در جهان‌بینی نیز اولویت تهدیدات را جابه‌جا می‌کند. این چرخه تا آنجا پیش می‌رود که دگرگونی‌های عمیقی را در هر یک به وجود می‌آورد. با افزایش اولویت تهدید، امنیت نیز مهم می‌شود و آزادی‌های فردی و اجتماعی متأثر از آن نیز محدود می‌گردد. مسائل اجتماعی، رنگ‌ولعاب امنیتی به خود می‌گیرند و سازمان‌ها و نهادهای نظامی، امنیتی، نظارتی و کنترلی نقشی پررنگ در جامعه پیدا کرده و نهادهای مدنی به حاشیه می‌روند. اولویت سیاست‌ها و برنامه‌های کلان کشور تغییر کرده و منابع به سمت اقدامات دفاعی و امنیتی گرایش پیدا می‌کنند و از بودجه و منابع موقوم برنامه‌های اجتماعی کاسته می‌شود. به عبارت دیگر با غلبه‌ی ترس بر جامعه و محدودیت نقد، مسائل مرتبط با توسعه‌ی پایدار نیز تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد. اگر این شرایط استمرار یابد و صرفاً ابعاد نظامی و امنیت را دربرگیرد، حکمرانی مرتباً در قوس نزول حرکت خواهد کرد؛ لذا «تهدیدمحوری» در مدت محدودی می‌تواند در جهان‌بینی اندیشه‌ی حکمرانی تجلی پیدا کند؛ اما جهان‌بینی اندیشه‌ی حکمرانی با تمسک به اصل «تهدیدمحوری» در همه‌ی ابعاد (سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، ...) می‌تواند قدرت حکمرانی را مرتباً در قوس صعود قرار دهد. توجه به این نکته حائز اهمیت است که اقدامات دشمن، این قوس را به صورت مضرس صعودی (دندان‌دار اما همواره صعودی) تبدیل خواهد کرد. اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی به دلیل قرار گرفتن در آزمون‌های دشوار و متکثر و ظهور پدیده‌های امنیتی نوظهور، متنوع و فشرده، در شرایط «تهدیدات حداکثری» قرار می‌گیرد، از این رو حکمرانی امنیتی حداکثری نیازمند در نظر گرفتن شرایط خنثی‌سازی و مهار مستمر این تهدیدات، نقشه‌ها و ترفندهای دشمنان می‌باشد؛ لذا «تهدیداندیشی» پیرامون غالب پدیده‌های محدثه نه بر پایه‌ی توهم توطئه، بلکه مبتنی بر «عقلانیت و شعور انقلابی» است؛ براین اساس، «تهدیداندیشی حداقلی» برای مسئولان و کارگزاران امنیتی نوعی کوته‌بینی ساده‌لوحانه تلقی می‌گردد. در این راستا، تهدیدبودگی یا تهدیدنبودگی در حکمرانی امنیتی هرگونه تغییرات اجتماعی و فرهنگی، پدیده‌ها و نوپدیده‌های اجتماعی و سیاسی در فضای جنگ نرم نیازمند تجهیز اندیشه و ذهن افراد و کارگزاران یا حکمرانان امنیتی به یک نوع تبصر و مهارت ادراکی به

نام «تهدیدانگاری اطلاعاتی»^۱ خواهد بود.

۲-۴. اصل تمرکزگرایی^۲

اصل تمرکزگرایی در حکمرانی به معنای تمرکز اختیارات تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، توزیع منابع و قدرت در دست یک نهاد یا گروه خاص (معمولاً دولت مرکزی) است. این رویکرد برخلاف نظام‌های غیرمتمرکز یا فدرال، سعی می‌کند کنترل امور کلیدی را در سطوح بالای حکومتی حفظ کند. در تمرکز قدرت، تصمیم‌گیری در نهادهای امنیتی، نظامی و انتظامی صورت می‌گیرد و در برابر، نقش نهادهای

۱. تعاریف قابل ارائه برای «تهدیدانگاری اطلاعاتی» و امنیتی عبارتند از:

- «نخستین بیان و استدلال اطلاعاتی و امنیتی در تهدیدبودگی یک پدیده‌ی امنیتی نوظهور».
- یک فراگرد تحلیل ادراکی مبتنی بر استفاده‌ی هوشمندانه از انگاره‌ها و شم اطلاعاتی است که با نصب العین قرار دادن الزامات اهداف ملی و آرمان‌های انقلابی، پدیدارها و موضوعات نوظهوری که علی‌الظاهر «فاقد عناوین ضدامنیتی» (به‌ویژه در حوزه‌ی جنگ نرم) هستند؛ «به لحاظ امنیتی نشان‌دار شده» و به صورت رسمی در دستور کار اطلاعاتی قرار می‌گیرند.
- تلاشی اطلاعاتی است برای غور و واکاوی دقیق حول یک موضوع نوپدید و به ظاهر غیرامنیتی؛ به منظور تعمیم‌دهی حدس‌ها و فرضیات اطلاعاتی و امنیتی در خصوص تهدیدبودگی آن.
- مرحله‌ی تفهیم و تفاهم متولیان اطلاعاتی، در مورد تهدیدبودگی یک پدیده است.
- مرحله‌ی کلنجار، مجاب و متقاعدسازی مخاطبان مؤثر و تصمیم‌سازان اطلاعاتی و امنیتی برای تغییر یا تصحیح نگرش آنان به سمت تهدیدبودگی یک نوپدید اجتماعی می‌باشد.
- از اولین مراحل «پیش‌بینی اطلاعاتی» و ورود به «چرخه‌ی ضدجنگ نرم» است.
- یک نوع هشداردهی به موقع به سلسله مراتب تصمیم‌گیری برای ارتقای هوشیاری‌ها در قبال پدیده‌های پیرامونی است.
- یک نوع «پیش‌دستی اطلاعاتی» در قبال برنامه‌ریزی بلند مدت و تحرکات مرموز حریف می‌باشد.
- هم سرآغاز فعالیت اطلاعاتی و هم در امتداد یک فرآیند رصدگری هوشمندانه و منظم اطلاعاتی است.
- ناظر بر سرخ‌پایی و نشانه‌شناسی تهدید در مرحله‌ی نهفتگی و بالقوه بودن آن است.
- یکی از چالشی‌ترین مراحل بازشناسایی یک موضوع در حوزه‌های اطلاعاتی است به‌طوری‌که بعضاً تا مرحله انکشاف، خودنمایی و تعیین یافتگی تهدید، طرح آن منجر به بروز مجادلات جدی و مباحثات مستمر در محافل اطلاعاتی می‌شود.
- عموماً بر شناخت هوشمندانه‌ی کارکردهای ثانویه و پوششی پدیده‌های نوظهور تمرکز می‌یابد.
- تهدیدانگاری در پیوستار و طیف «ادراک و تفکر اطلاعاتی» در چالشی مستمر با فرصت‌انگاری غیرموجه و سهل‌اندیشی فرصت سوز قرار دارد.
- بخشی از فعالیت حرف‌های بوده و هیچ تلازم و ترادفی با امنیتی‌سازی غیرموجه موضوعات و پلیسی نمودن فضای عمومی ندارد.
- خصیص‌های مبرم برای عوامل اطلاعاتی است تا در عصر پیچیده و پرتنازع جهانی شدن، از ابتلاء به آفت «غافلگیری اطلاعاتی» مصون بمانند. (نقل از: علیرضا ترقی)

2. Centralization of Power

مدنی در تصمیم‌گیری‌های امنیتی کاهش می‌یابد. در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی در جوامع چندقومیتی با گسل‌های واقعی یا کاذب، در شرایط حضور گروه‌های تجزیه‌طلب، بحران خیز و یا ظهور گروه‌های خودسر و موازی کار، یا در کشورهایی که منابع استراتژیک محدودی دارند، گرایش به تمرکز برای ایجاد وحدت ملی است. در بسیاری از کشورها، در زمان‌های بروز بحران و غلبه‌ی فضای امنیتی بر جامعه، تمرکزگرایی به اوج می‌رسد و با مدیریت بحران و یا کاهش غلبه‌ی فضا به نفع فضای سیاسی، تمرکزگرایی کاهش و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی به تعامل با مردم و بخش‌های مردمی می‌پردازد. تعادل بین تمرکزگرایی و عدم تمرکز غالباً دارای یک راه حل منحصر به فرد نیست و متناسب با اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی توازن برقرار می‌شود. تمرکزگرایی افراطی، اگرچه به ایجاد وحدت منجر می‌شود، اما از سوی دیگر طیف نیز ممکن است به استبداد و دیکتاتوری نیز بیانجامد لذا توازن بین این دو، اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی را نشان می‌دهد.

۲-۵. اصل ابزارانگاری فناوری^۱

در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی، فناوری ذاتاً دارای اصالت نیست و به‌عنوان ابزاری برای تقویت نظارت، کنترل و برتری امنیتی به کار گرفته می‌شود. به عبارت دیگر، فناوری به‌عنوان یک وسیله‌ی خنثی است که هدف و ارزش ذاتی ندارد، بلکه نحوه‌ی استفاده از آن توسط حکمران و اندیشه‌های امنیتی وی است که تعیین‌کننده‌ی پیامدهای مثبت یا منفی آن است؛ لذا این انسان‌ها و نهادها هستند که با جهان‌بینی، اندیشه، اهداف و رویکردهای خود، جهت‌دهنده‌ی تأثیر آن بر جامعه هستند. این مفهوم در حوزه‌های مختلفی مورد استفاده قرار دارد. حکمرانی، اخلاق فناوری و سیاستگذاری عمومی، به این مفهوم پایبند هستند. در جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی، سامانه‌های هوشمند سایبری، هوش مصنوعی، شبکه‌های اجتماعی، رمازر، بلاک‌چین و مانند آنها ابزاری برای پیاده‌سازی اندیشه‌های حکمرانی امنیتی است. استفاده از فناوری‌های تشخیص چهره، دوربین‌های مدار بسته، یا رهگیری داده‌های مخابراتی برای کنترل و حفظ نظم عمومی، توسعه‌ی سکو یا پلتفرم‌های دیجیتال برای خدمات بهداشتی، آموزشی، یا مالی، به‌کارگیری الگوریتم‌های کنترل و سازماندهی اندیشه در رسانه‌های اجتماعی برای تأثیرگذاری بر انتخابات یا جهت‌دهی به افکار عمومی، استفاده از بلاک‌چین برای کنترل شفافیت مالی یا به‌کار بردن رمازر برای دوزدن تحریم و پوشش امنیتی حکمرانی، هوشمندسازی ترافیک شهری و بین شهری و ... نمونه‌هایی است که متأثر از اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی در اختیار حکمران قرار می‌گیرد. ابزار و فناوری قادر است فرایندهای اداری، خدمات‌رسانی و مدیریت منابع را بهینه و بهره‌ور سازد و با ایجاد دسترسی به اطلاعات و ابزارهای دیجیتال، مشارکت شهروندی را در حکمرانی امنیتی بهبود بخشد. از سوی دیگر، با نقض

1. Technology as a Tool

حریم خصوصی، تقویت شکاف دیجیتال بین نسل‌های گذشته، حال و آینده باعث از بین رفتن بسیاری از مشاغل سنتی شده و زمینه‌ی ایجاد مشاغل جدید را فراهم آورد که انسان‌های گذشته‌نگر یا متصل‌ب‌قادر به انطباق با آن نخواهند بود.

نظریات مخالف دیگری نیز وجود دارد که ابزار و فناوری اندیشه‌ی حکمرانی را تغییر می‌دهد و به جبرگرایی و ماشینیسم می‌انجامد و همواره تقابلی بین انسان و ماشین به وجود می‌آید و ممکن است تا جایی پیش رود که ماشین انسان‌ها را کنترل کنند. باید به این نکته توجه داشت که میزان پیشرفت در ابزار و فناوری، مؤید ارزش‌ها و انتخاب‌های متأثر از جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی از جمله حکمرانی امنیتی است و مانند آینده‌ای است که اندیشه‌ی حکمران را عیان می‌سازد. فناوری‌های نوظهور و نوپدید، هنوز در ابتدای راه خود قرار دارند و حکمرانان امنیتی باید پیش‌بینی تهدیدات و چالش‌های آینده و تدوین قوانین و مقررات محکم و بین‌المللی را برای تعامل با ابزار فناوری در دستور کار قرار دهند. امیرالمومنین امام علی(ع) در مسیر برقراری امنیت، برای کارگزارانش فرمانی صادر کرد که متأثر از اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی است و فرمود اگر سلاح و ابزار آلات جنگی در دست اقلیت‌های مذهبی - و در دست آنانی که بیم حمله به مسلمانی می‌رود - وجود داشته باشد و در نتیجه امنیت اجتماعی متزلزل شود، آن‌ها را مصادره کنند تا خطر تجاوز از سوی اقلیت‌های داخلی زودود گردد. حضرت در نامه‌ای به یکی از کارگزارانش چنین می‌نویسد: «همچنین برای جمع‌آوری بیت‌المال، به مال هیچ‌فردی، چه مسلمان و چه غیرمسلمان که در پناه اسلام است دست نزنید. مگر این که اسب یا اسلحه‌ای باشد که برای تجاوز به مسلمانان به کار گرفته می‌شود؛ چون که برای مسلمان روا نیست که بگذارد چنین اسلحه‌ای در اختیار دشمنان اسلام باشد و در نتیجه آنان نیرومندتر از سپاه اسلام گردند و امنیت جامعه مسلمانان به خطر افتد» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۱).

۲-۶. اصل اخلاق امنیتی^۱

در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی، اصل اخلاق امنیتی به مجموعه‌ای از اصول و قواعد اخلاقی اشاره دارد که در اندیشه و جهان‌بینی حکمرانی، تعادل بین تأمین امنیت و حفظ ارزش‌های انسانی (مانند حریم خصوصی، آزادی‌های فردی، و کرامت انسانی) را در تمامی ابعاد امنیتی (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، انتظامی و...) تنظیم می‌کند. غالباً تلاش برای تلفیق و تعادل بین اصول اخلاقی با الزامات امنیتی، شکننده است. از یک‌سو باید اقدامات امنیتی حکمران متناسب با شدت و اولویت تهدید باشد و کمتر به روش‌های تهاجمی برای اعمال حاکمیت روی بیاورد، لکن نظارت‌های گسترده و بدون دلیل موجه و اخلاقی و یا بازداشت‌های پیش‌دستانه برای ممانعت از بروز تهدیدات نوپدید یا

احتمالی، رعایت اخلاق امنیتی را برجسته می‌سازد. بر اساس طرح حکومتی فارابی، رئیس و حاکم مدینه با کمک دستیاران نظامی خویش در «وزارت جنگ و دفاع» با استفاده از فضیلت فکری برای بخش جهادی (اندیشه و جهان‌بینی حکمرانی امنیتی)، برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت و راهبردی می‌کنند. از این رو، تأکید می‌کند که «قود الجیوش» و «صاحب الجیش» یعنی فرماندهان سپاه (حکمرانان امنیتی) باید از فضیلت فکری (اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی) برخوردار باشند تا در تصمیم‌گیری بتوانند اخلاقیات را لحاظ کرده و قادر به تحریص اقسام فضایل و شجاعت‌های «مجاهدون» و پاسداران باشند (مهاجرنیا، ۱۳۸۰، ص ۲۸۳). از آنجاکه فارابی نقش فرماندهی سپاه (حکمران امنیتی) را برای حاکم مدینه قائل است، تصریح می‌کند که رهبر فاضل باید از سلامت و قدرت بر جهاد برخوردار باشد. شهروندان باید نسبت به اندیشه و جهان‌بینی حکمران امنیتی آگاه باشند و به گزارش‌های نوبه‌ای و سالانه‌ی رعایت اخلاق یا مبارزه با اقدامات غیراخلاقی امنیتی دسترسی داشته باشند. دسترسی به اسرار ملی یا امنیتی از این قاعده مستثنی شده است. بدین ترتیب، سازمان‌های امنیتی مسئول حکمرانی امنیتی، در قبال استفاده‌ی صحیح یا ناصحیح خود از این ظرفیت باید پاسخ‌گو بوده و در برابر کمیته‌های تحقیق و تفحص برای بررسی تخلفات امنیتی خاضع باشند. به‌کارگیری فناوری‌های در لبه مانند: تسلیحات هوشمند، ربات‌های جنگ‌جو، سلاح‌های خودکار که بدون دخالت انسان و با تصمیم‌گیری خودمختار اقدام به عملیات مخرب می‌کنند یا ایجاد فشارهای روانی غیرموجه بر روی دستگیرشدگان برای کشف تهدیدات احتمالی و نوپدید آینده از مواردی است که رعایت اخلاق امنیتی در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی را بسیار ویژه و مهم می‌نماید و تعادل بین تأمین امنیت و رعایت ارزش‌های انسانی و اسلامی را معین می‌کند. از نمونه‌های تعارض در اخلاق امنیتی می‌توان به ایجاد محدودیت برای جوانان و نوجوانان اروپایی در بهره‌برداری از شبکه‌های اجتماعی اشاره کرد در حالی که کنترل و ایجاد محدودیت در رعایت اخلاق در محتوای بارگذاری شده در شبکه‌های اجتماعی در جمهوری اسلامی را مخالف با آزادی و مستحق کیفر می‌دانند. بدین ترتیب، در تولید اندیشه و جهان‌بینی حکمرانی امنیتی، لازم است از حضور فلاسفه و روان‌شناسان اجتماعی، حقوقدانان و علوم بین‌رشته‌ای با رعایت همه‌ی جوانب انسانی و اسلامی استفاده کرد.

۲-۷. اصل مقاومت‌پذیری^۱

اصل مقاومت‌پذیری^۲ در اندیشه‌ی حکمرانی به معنای توانایی یک اندیشه و جهان‌بینی متعلق به حکمرانی

1. Resilience

۲. آیه ۶۹ سوره عنکبوت: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ» و آیات ۵ و ۶ سوره انشراح: «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا • إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»

(کشور، سازمان، یا جامعه) در مقابله با شوک‌ها، بحران‌ها، و فشارهای داخلی و خارجی، سازگاری با تغییرات و بازگشت به وضعیت مطلوب یا حتی بهبود اندیشه و جهان‌بینی پس از اختلال است. این اصل بر پایه‌ی این ایده استوار است که اندیشه‌ی حکمرانی نه تنها باید برای پیشگیری از بحران‌ها، برنامه‌ریزی خود را آماده نماید، بلکه باید ساختارهایی را پیش‌بینی کند که به‌هنگام، فعال شده به‌طوری که جامعه بتواند در مواجهه با مشکلات غیرمنتظره، پایدار مانده و رشد کند. توانایی یک اندیشه برای بازگرداندن شرایط نامتعرف به وضعیت عادی پس از شوک‌های امنیتی (مثلاً حملات سایبری یا ناآرامی‌های اجتماعی) را مقاومت‌پذیری اندیشه‌ی حکمرانی تعبیر می‌کنیم. اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی مقاوم‌پذیر، موجب کاهش هزینه‌های حکمرانی، کاهش آسیب‌پذیری‌های ناخواسته و باعث می‌شود تا برای مواجهه با پدیده‌های ناشناخته آمادگی لازم وجود داشته و پویایی حکمرانی حفظ شود.

۲-۸. اصل امنیت انسانی^۱

اصل امنیت انسانی در اندیشه و جهان‌بینی حکمرانی امنیتی به معنای تمرکز اندیشه‌ی حکمران بر حفاظت از حقوق، رفاه و کرامت انسان‌ها به‌جای تأکید صرف بر امنیت مرزها یا حفاظت از نهادهای دولتی است. در این اصل به دو محور اصلی آزادی از ترس و آزادی از نیاز توجه شده است (Newman, 2010, p. 77-94). او معتقد است اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی باید متمرکز بر تهدیداتی باشد که کرامت و تعالی انسانی مخصوصاً گروه‌ها و نهادهای آسیب‌پذیر یا حمایتی در تحقق اهداف استراتژیک حکمرانی را هدف قرار می‌دهد. حضور مردم در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، اجرا، کنترل و نظارت و بازخورد حکمرانی امنیتی یکی از چالش‌برانگیزترین اصول حاکم بر اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی است. اندیشه‌ی امنیت انسانی در جهان‌بینی حکمرانی امنیتی به معنای گذار از اندیشه‌های امنیتی «دولت‌محور» به امنیت «مردم‌محور» یا «مردم‌پایه» است. این اصل، نشان می‌دهد که امنیت واقعی تنها با اندیشه‌ای برای تأمین زندگی شرافتمندانه، عاقلانه، عادلانه و با مشارکت مردمی ممکن می‌گردد. امام خمینی در مبارزه با دولت‌های استعماری، همیشه بر بعد انسانی و توان انسانی تأکید داشت: «این‌ها نیروهای انسانی ما را از بین بردند، نگذاشتند رشد بکنند. در خود کشور ما جوری کردند که محتوای انسان را از بین بردند، یک صورتی گذاشتند و محتوا را گرفتند. طوری کردند که اعتماد ما به خودمان هم تمام شد. استقلال فکری ما را، استقلال روحی ما را، از دست ما گرفتند. این بدتر از آن استقلال‌گرفتنی بود که کشور ما استقلال

نداشت» (خمینی، بی‌تا، ج ۸، ص ۲۳)

باتوجه به بیان اختصار در گزارش پژوهش، می‌توان به اصول دیگری نیز اشاره کرد. اصل پیشگیری

پیش‌دستانه، پیشگیرانه‌ی فعال^۱ به‌منظور خنثی‌سازی تهدیدات آینده و نوپدید، اصل همکاری چند ذی‌نفعی^۲ به‌منظور مشارکت همه‌ی ذی‌نفعان و ذی‌نقشان در حکمرانی امنیتی، اصل انعطاف‌پذیری استراتژیک^۳ به‌منظور تغییر و انطباق راهبردها با رفتارهای رقبا و متناسب با تهدیدات نوپدید یا غیرقابل پیش‌بینی، اصل توازن قوا^۴ به‌علت وجود رقابت در حوزه‌های غیرنظامی مانند فناوری، اقتصاد، یا دیپلماسی عمومی برای حفظ امنیت، اصل هویت محوری امنیتی^۵ برای تبیین اندیشه‌های حکمرانی امنیتی بر اساس هویت یگانه‌ی ملی، فرهنگی یا دینی در برابر «تهدیدات بی‌نامی»، «تهدیدات هویتی» و یا نفوذ نرم در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی، اصل حاکمیت داده^۶ با هدف کنترل انحصاری دولت‌ها بر داده‌های بزرگ^۷ و شبکه‌ای تولیدشده در قلمرو خود به‌عنوان بخشی از عناصر مؤثر بر امنیت ملی و محدودیت کشورها و شرکت‌های رقیب یا دشمن در دسترسی به داده‌های مهم، حیاتی و حساس و... از دیگر اصول حاکم بر اندیشه و جهان‌بینی حکمرانی امنیتی است. رعایت این اصول، خود، با چالش‌های متعددی از جمله دوره‌های هابی مانند «امنیت انسانی یا امنیت ملی»، «اصالت دادن به فناوری یا ابزاری بودن فناوری»، «استقلال یا همکاری‌های چندبخشی»، «تمرکزگرایی امنیتی، مردمی‌گرایی امنیتی»، «شفافیت و مخفی‌کاری و ریسک سوءاستفاده از قدرت»، «واکنش پیش‌دستانه و پیشگیرانه با دفاع فعال» مواجه است و باید تعادل و توازن در بین این دو راهی‌ها در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی برقرار شود. جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی افزون بر اصول گفته شده، ممکن است بر پایه‌ی قواعد و اصول دیگری نیز استوار باشد که بازتاب‌دهنده‌ی تحولات نوین در حوزه‌ی اندیشه‌های امنیتی و نیازهای پیچیده‌ی جهان معاصر است و انتظار می‌رود محققان به شناخت و معرفی دیگر اصول مؤثر در اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی اهتمام ورزند.

۳. نظر امامین انقلاب در اندیشه‌ی حکمرانی

امامین انقلاب در حوزه‌ی اندیشه‌ی حکمرانی، به اصولی ویژه و خاص به‌صورت مستقیم اشاراتی نداشته‌اند اما آنچه می‌توان از فرمایشات ایشان استخراج کرد، به‌صورت برخی از خصوصیات اندیشه‌ی حکمرانی است. ویژگی‌های اندیشه‌ی حکمرانی در جامعه‌ی اسلامی از دیدگاه امام خامنه‌ای را در بیانات و فرمایشات معظم له به شرح زیر می‌توان برشمرد:

1. Proactive Prevention
2. Multi-Stakeholder Collaboration
3. Strategic Flexibility
4. Balance of Power
5. Identity-Centric Security
6. Data Sovereignty
7. Big Data

- ♦ در جامعه‌ی اسلامی، آزادی اندیشه وجود دارد (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۵۹/۱۱/۱۰؛ ۱۳۶۰/۴/۵)
- ♦ مبنای ساخت اجتماعی جامعه‌ی اسلامی، نگرش توحیدی است (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۶/۲۱)
- ♦ جامعه‌ی اسلامی، جامعه‌ی امامت محور است (بیانات در دیدار با فرماندهان لشکر ۲۷ رسول الله (ص)، ۱۳۷۵/۳/۲۰)
- ♦ جامعه‌ی اسلامی، جامعه‌ی هدایت محور است (بیانات در کانون توحید پیرامون مسئله‌ی نبوت، ۱۳۶۵/۸/۱۰)
- ♦ جامعه‌ی اسلامی، جامعه‌ای عدالت محور است (بیانات در دیدار با هیئت دولت، ۱۳۷۲/۶/۳)
- ♦ جامعه‌ی دینی، یک جامعه‌ی فرهنگی است (بیانات دیدار با وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۱/۹/۴)
- ♦ معنویت بر جامعه‌ی اسلامی حاکم است (خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۶/۲۱)
- ♦ اخلاق، محور جامعه‌ی اسلامی است (خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۶۳/۹/۹)
- ♦ جامعه‌ی اسلامی جایگاه بلندی دارد (پیام به حجاج بیت الله الحرام، ۱۳۷۰/۳/۲۶)
- ♦ در جامعه‌ی اسلامی نقش مردم، یک نقش اصلی است (خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۳/۲۷)
- ♦ احترام به انسان‌ها در جامعه‌ی اسلامی کاملاً وجود دارد (خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۶۱/۱۰/۱۰)
- ♦ تکامل گرایی در جامعه‌ی اسلامی به وضوح به چشم می خورد (خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۸/۶)
- ♦ ابزار بودن اقتصاد در جامعه‌ی اسلامی یک اصل است (خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۶۶/۸/۱۵)
- ♦ قانون گرا بودن جامعه‌ی اسلامی یک اصل است (بیانات در رابطه با پرتوی از قرآن، ۱۳۶۲/۹/۲۵)
- ♦ رفتار عالمانه در اداره‌ی جامعه‌ی اسلامی از شرایط سیاست مداران است (خطبه نماز جمعه تهران، ۱۳۶۲/۸/۶)
- ♦ در جامعه‌ی اسلامی تناقض نیست (بیانات در دیدار عمومی، ۱۳۷۵/۷/۱۸).
- در سوره‌ی مبارکه‌ی فتح در مورد ویژگی‌های شخصیتی پیامبر گرامی اسلام (ص) و یاران ایشان به عنوان حکمرانان جامعه و همچنین چگونگی مواجهه ایشان با دشمنان و دوستان (حکمرانی امنیتی سلبی و ایجابی) خداوند این چنین می فرماید: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوَارَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا»، (محمد (ص) فرستاده‌ی خداست و کسانی

که با او هستند در برابر کفار سرسخت و شدید و در میان خود مهربان‌اند؛ پیوسته آنها را در حال رکوع و سجود می‌بینی درحالی‌که همواره فضل خدا و رضای او را می‌طلبند؛ نشانه‌ی آنها در صورتشان از اثر سجده نمایان است؛ این توصیف آنان در تورات و توصیف آنان در انجیل است، همانند زراعتی که جوانه‌های خود را خارج ساخته، سپس به تقویت آن پرداخته تا محکم شده و بر پای خود ایستاده است و به قدری نمو و رشد کرده که زارعان را به شگفتی وامی‌دارد؛ این برای آن است که کافران را به خشم آورد (ولی) کسانی از آنها را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، خداوند وعده آمرزش و اجر عظیمی داده است».

در این آیه خداوند الگوی رفتاری حضرت رسول گرامی اسلام (ص) و یارانش را با دشمنان سخت و با خودی‌ها همراه با رأفت و نرمش بیان فرموده و در ادامه‌ی آیه، ویژگی خاص آنان را نمازگزاری و امیدواری به فضل الهی معرفی می‌کند. در بررسی رفتار و اندیشه‌های حضرت امام خمینی به این مهم می‌رسیم که اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی آن حضرت منطبق با الگوی معرفی‌شده‌ی قرآن در مورد پیامبر و یارانش است.

۴. یافته‌های پژوهش

حکمرانی امنیتی به‌عنوان بُعدی از ابعاد حکمرانی باید واجد ویژگی‌های متعدد و در عین حال یکپارچه‌ای باشد که مقام معظم رهبری آنها را در جملات مختلف بیان فرموده‌اند. از این جملات، اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی را نیز می‌توان واجد ویژگی‌هایی دانست که در قالب یک نمودار در تصویر (۱) ارائه شده است.

تصویر ۱- ویژگی‌های حکمرانی امنیتی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری

به‌علاوه، از بیانات و سخنرانی‌های رهبر کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی نیز ویژگی‌های منحصر به فردی برای حکمرانی در اسلام ارائه شده است که برای تبیین آن، الگوی مفهومی زیر ارائه می‌شود.

تصویر ۲- الگوی مفهومی اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی از منظر امام خمینی

اکنون باتوجه به مطالعات انجام‌شده، اصول حاکم بر جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی را در دوازده محور می‌توان جمع‌بندی نمود که در تصویر (۳) این اصول آورده شده است. لازم است تا کنش‌گران حکمرانی امنیتی باتوجه به این اصول، به گسترش و تقویت اندیشه و جهان‌بینی حکمرانی امنیتی خود پردازند.

تصویر ۳- اصول حاکم بر جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی (نگارنده)

۵. نتیجه‌گیری

اصول حاکم بر «جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی» با تمرکز بر جوامع اسلامی به‌عنوان پایه‌ی تفکر حکمرانی امنیت، متأثر از منابع دینی، فلسفی و علمی است. این نوع از اندیشه در جوامع شرقی، غربی و اسلامی تفاوت‌های بنیادینی دارد. سکولاریسم و لیبرالیسم، سوسیالیسم و شووینیسیم در جوامع غربی و شرقی مبنای اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی را تشکیل می‌دهد؛ درحالی‌که جهان‌بینی و اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی در جوامع اسلامی بر پایه‌ی توحید، شریعت و هویت اجتماعی مبتنی بر خانواده استوار است. این

پژوهش به صورت اکتشافی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفته و اصول حاکم بر اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی را در دوازده اصل خلاصه کرده است. اصول حاکم بر اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی بر اصولی مانند حاکمیت ملی، اولویت امنیت بر آزادی، توازن قوا، تهدیدمحوری، هویت امنیتی، امنیت انسانی، انعطاف‌پذیری استراتژیک، تمرکزگرایی، مقاومت‌پذیری و تاب‌آوری، همکاری چندجانبه و دفاع فعال و پیشگیرانه و پیش‌دستانه استوار است. رعایت اصول فوق، حکمرانی امنیتی را در برابر چالش‌هایی مانند تعارض «امنیت ملی با امنیت انسانی»، «تمرکزگرایی با مردمی‌گرایی» و «شفافیت با سوءاستفاده از قدرت» نیز قرار می‌دهد. موفقیت این اندیشه نیازمند توازن بین اصول، انعطاف‌پذیری و توجه به تحولات جهانی و اندیشه‌های ناب اسلامی است. پژوهش‌های آینده باید به شناسایی اصول جدید در پرتو تحولات امنیتی معاصر و متکی به بنیان‌های ارزشی اسلامی بپردازند. پیشنهاد می‌شود محققین امنیتی نسبت به توسعه‌ی این اصول و یا افزودن اصول متکی به مبانی اسلامی، به غنای اندیشه‌ی حکمرانی اسلامی کمک نموده و راه‌های تقویت و نهادینه‌سازی این اصول را در میان حکمرانان امنیتی بهبود بخشیده و متون علمی متناسب برای تربیت حکمرانان امنیتی و بسط و تعمیق اندیشه‌ی حکمرانی امنیتی به رشته‌ی تحریر در آورند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

- بوزان، باری. (۱۳۸۹). مردم، دولت‌ها و هراس: مشکل امنیت ملی در جهان سوم. در: ادوارد ای. آزر و چونگ این مون، امنیت ملی در جهان سوم. مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بهنام‌نیا، علی اصغر. (۱۴۰۴). تهدیدات نظامی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران تا سال ۱۴۰۰. تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.
- تاجیک، محمدرضا. (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران؛ رهیافت‌ها و راهبردها. تهران: فرهنگ گفتمان.
- خلیلی، رضا. (۱۳۸۸). مطالعات امنیتی غربی؛ محدودیت‌های تبیین و الزامات تغییر. مطالعات راهبردی، ۱۲(۴۵).
- خمینی، سید روح‌الله (بی‌تا). صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۸.
- راسل، برتراند. (۱۳۷۸). جهان‌بینی علمی مترجم: حسن منصور. تهران: نشر آگه.
- قاسمی، محمدعلی. (۱۳۹۱ ب). دیالکتیک امت و ملت در آرای امام خمینی. در: امام خمینی و بنیان‌های نظری امنیت در جمهوری اسلامی ایران، به اهتمام فرزاد پورسعید. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- قاسمی، محمدعلی. (۱۳۹۱ الف). امنیت و مکانت آن در اندیشه امام خمینی. در: امام خمینی و بنیان‌های نظری امنیت در جمهوری اسلامی ایران، به اهتمام فرزاد پورسعید. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کریمی مله، علی. (۱۳۸۳). تأملی معرفت‌شناسانه در مسئله امنیت ملی از نگاه امام خمینی. مطالعات راهبردی، ۷(۲۶).
- لکزایی، نجف. (۱۳۸۵). مناسبات آزادی و امنیت از دیدگاه امام خمینی. علوم سیاسی، شماره ۳۶.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۵). جهان‌بینی توحیدی. تهران: انتشارات صدرا.
- مهاجرنیا، محسن. (۱۳۸۰). اندیشه سیاسی فارابی. قم: مؤسسه بوستان کتاب.
- Allison, G. & Treverton, G.F. (1992). *Rethinking America's Security: Beyond Cold War to New World Order*, New York: W. W. Norton
- Kirk, G. (1997). *The Study of International Relations in American Colleges and Universities*. New York: Council on Foreign Relations.
- Lyons, G.M. & Morton, L. (1993). *Schools for Strategy: Education and Research in National Security Affairs*. New York: Prager.
- Newman, E. (2010). Critical Human Security Studies. *Review of International Studies*, pp. 77-94. <https://doi.org/10.1017/S0260210509990519>